

1. Σχέδιο του «Παντεχνείου» (γύρω στο 1836)

ΕΝΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΟΝΕΙΡΟ: ΛΕΟ ΦΟΝ ΚΛΕΝΤΣΕ ο Αρχαιολόγος

Η Γυπτοθήκη του Μονάχου θέλλαντας να γιορτάσει δύο σημαντικά γεγονότα που συνδέονταν άμεσα με τη δημιουργία της, τα 200 χρόνια από τη γέννηση του αρχιτέκτονα - αρχαιολόγου Λέο φον Κλέντες που συμπλήρωθηκαν το 1984 και του βασιλιά Λουδοβίκου Ι της Βαυαρίας, που συμπλήρωνταν το 1986, εργάνωσε τους τελευταίους μήνες μια έκθεση προς τιμή των δύο αυτών βασικών διαμορφωτών του Μονάχου με τίτλο: «Ένα ελληνικό όνειρο. Λέο φον Κλέντες - ο αρχαιολόγος». Η σημασία της έκθεσης αυτής δεν περιορίζεται μόνο σε δ.τι αφορά την ιστορία της ίδρυσης και διαμόρφωσης της ίδιας της Γυπτοθήκης, αλλά έχει άμεση σχέση και με την ιστορία του νεοσύστατου τότε ελληνικού κράτους, μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους, καθώς και με την ξέλιξη της αρχαιολογίας στη χώρα μας.

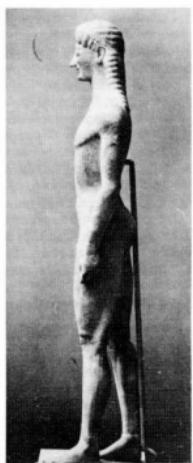
Ο Λέο φον Κλέντες, αρχιτέκτονας της εποχής του Κλασικισμού, οραματίσθηκε την αναγέννηση της ελληνικής αρχιτεκτονικής και τη δημιουργία μιας νέας Αθήνας στο Μόναχο, όπου πολυάριθμα κτίρια του σφράγι-

σαν οριστικά το πρόσωπο της πόλης αυτής. Στην ίδια την Αθήνα, μοναδικό δείγμα της αρχιτεκτονικής του είναι το καθολική εκκλησία (Άγιος Διονύσιος) διπλά στο Οφθαλμιατρείο. Όμως και εδώ ο Κλέντες έπαιξε σημαντικό ρόλο κάνοντας βασικές τροποποιήσεις στο πολεοδομικό σχέδιο της πόλης, δημιουργώντας τα Κλεάνθη και Σάοντερπερτ. Το πρώτο αρχιτεκτονικό σχέδιο για ένα αρχαιολογικό μουσείο κοντά στην Ακρόπολη, έργο επίσης του Κλέντες, δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ (εικ. 1).

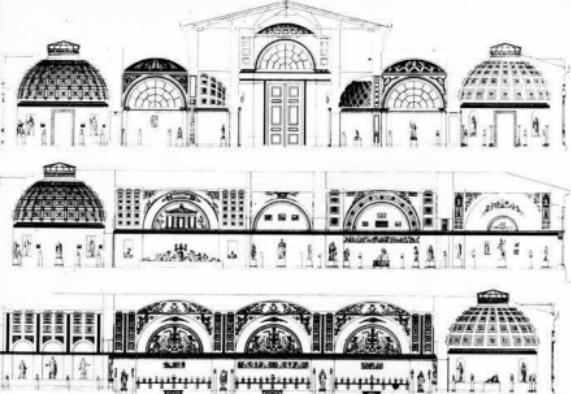
Όμως η δημιουργικότητα του Κλέντες δεν περιορίζεται σε δράση αυστηρά αρχιτεκτονικά - πολεοδομικά. Σ' αυτόν οφείλεται η Γυπτοθήκη, όχι μόνο σε δ.τ. έχει σχέση με την εξωτερική της μορφή. Και η ίδια η διαμόρφωση των αιθουσών των εκθεσιακών χώρων (εικ. 2), αλλά ακόμη και η επιλογή των εκθεμάτων, είναι έργο δικό του. Ως σύμβολος του διαδόχου και μετέπειτα βασιλιά Λουδοβίκου σε θέματα τέχνης, στον οποίο ο Λουδοβίκος είχε πολλές φορές τυφλή εμπιστούντη, κατόρθωσε να συγκεντρώσει στο Μόναχο ένα σημαντικό αριθμό γλυπτών, αγορά-

ζοντάς τα από διάφορες συλλογές και δημοπρασίες, όπως π.χ. τον Απόλλωνα της Τενέας (εικ. 3), την Ειρήνη του Κηφισούδου (εικ. 4), τον λεγόνευο «Βασιλία του Μονάχου». Εδώ επέδειξε πολλές φορές ένα πολύ σωτό αισθητικό κριτήριο και γνώση της ελληνικής γλυπτικής, αλλά, όπως άλλωστε είναι φυσικό για την εποχή του, δεν ήταν πάντοτε απαλλαγμένος από την επίδραση που ασκούσαν ακόμη τον Βίκελμεν και οι απόψεις του σχετικά με την αρχαία τέχνη. Παράλληλα με τον εμπλουτισμό της Γυπτοθήκης, ο Κλέντες κατέρθωσε να δημιουργήσει και συγκαταλέγοντα πολλά αριστουργήματα της ελληνικής αγγειογραφίας. Η συλλογή αυτή, που αρχικά δεν ήταν επισκέψιμη πάρα μόνον από λίγους ειδικούς, έμελλε να στεγασθεί αργότερα σε κτίριο που κτίσθηκε επίσης στην Καίνηγκστατς, τη μεγάλη κλασικιστική πλατεία του Μονάχου. απέναντι ακριβώς από τη Γυπτοθήκη. Εμπλουτισμένο και με πολλά άλλα αντικείμενα από χαλκό και διάφορα πολύτιμα μετάλλα, πήρε την ονομασία «Μουσείο Αρχαίας Μικροτεχνίας».

Τον πυρήνα, λοιπόν, πήρε έκθεσης αποτελεί η προσπάθεια μιας προσέγγισης της ως τώρα άγνωστης πλευράς του Κλέντες ως αρχαιολόγου. Ο εκτενής κατάλογος με τις πολυάριθμες φωτογραφίες, που υπερβαίνουν και τα ίδια τα εκθέματα, δίνει αμετρήτες πληροφορίες σχετικά με το

3. Ο Απόλλων της Τενέας 560-550 π.Χ.

2. Τομές του νοτιού (άνω), δυτικού (μέση) και ανατολικού (κάτω) πτερού της Γλυπτοθήκης. Διακρίνεται η διάταξη των αγαλμάτων στους χώρους και η διακόσμηση των αιθουσών.

θέμα, αλλά και για το ιστορικό πλαίσιο της εποχής γενικά.

Ο λέον φον Κλέντες γεννήθηκε στις 28 Φεβρουαρίου 1784, σε μια μικρή πόλη του Χάρτη της κεντρικής Γερμανίας.

Το 1800 άρχισε οι πουδούδες του στο Βερολίνο, παρακολουθώντας μαθήματα νομικής, λίγο αργότερα, όμως, επηρεασμένος από τη συναντήση του με τον αρχιτέκτονα W. GILLY, αποφάσισε να σπουδάσει αρχιτεκτονική.

Το 1803 συνέχισε τις σπουδές του στο Παρίσι. Στα 1806-1807 επισκέφθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα την Ιταλία (Ρώμη, Νεάπολη, Βενετία), όπου για πρώτη φορά ήρθε σε επαφή με τα μνημεία της αρχαιότητας. Εργάσθηκε για λίγο καριόρ στην πόλη Κάσσελ, στην αυλή

του βασιλιά Ιερονύμου, όπου κατασκεύασε το θέατρο της πόλης (σήμερα Wilhelmshöhe). Το 1813 παντρεύτηκε την Φελίτζατα Μπλαντζίνι, από το Τούρινο.

Το 1814 συναντήθηκε για πρώτη φορά με το Λουδοβίκο. Η συνάντηση του αυτή επρόκειτο να γίνει καθοριστική για την όλη της εξέλιξη, γιατί δύο χρόνια αργότερα ο Λουδοβίκος τον καλεί στο Μόναχο, προτείνοντάς του να γίνει αρχιτέκτονας της αυλής και να συνεργασθεί με άλλους μαζί, για το πολεοδομικό σχέδιο του Μονάχου.

Ηδη από τις αρχές της παραμονής του στην πόλη αυτή αρχίζει παραλληλα και η δραστηριότητά του για την αγορά αρχαίων. Σαν ειδικός απεσταλμένος του Λουδοβίκου, πραγγίνεται στο Παρίσι για να λαβεί μέρος στη δημοπρασία της αυλαγούς του καρδιναλίου Φες.

Πολιούχοιμοι αρχιτέκτονες, πολεοδόμοι, συλλέκτες και μεσίτες έργων τέχνης κ.ά. είχαν συγκεντρωθεί, με πρωτοβουλίου του Λουδοβίκου, την εποχή εκείνη στο Μόναχο. Πολλοί απ' αυτούς, όπως ο Μάρτιν φον Βάγκνερ, ο Χάλλερ φον Χάλλερσταϊν, ο Φρίντεν φον Γκαΐρτνερ κ.ά. διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του. Ο Κλέντες είναι, όμως, ίσως ο μόνος που –φερόμενος με ιδιαιτερή διπλωματία – κατόρθωσε να διατηρήσει σχέδιον συνέχεια ακλόνητη την εμπιστοσύνη του μονάρχη, μη διατάσσοντας μερικές φορές και να παραμερίσει τους ανταγωνιστές του.

Ταξίδεψε με τον Λουδοβίκο δύο φορές στην Ιταλία, όπου επισκέφθηκαν τη Ρώμη, τη Νεάπολη, τη Φλωρεντία και τη Σικελία. Μετά τη ενθρόνιση του Λουδοβίκου το 1825, ανακρύθηκε βασιλικός αύματος για τα αρχιτεκτονικά θέματα.

Την Ελλάδα επισκέφθηκε ο Κλέντες μόνο μια φορά ως απεσταλμένος του

Λουδοβίκου, από τον Ιούλιο έως το Νοέμβριο του 1834. Όμως, στο ταξίδι αυτό θα αναφερθούμε εκτενέστερα πιο κάτω.

Ο Κλέντες παρέμεινε στην υπηρεσία της Βαυαρίας έως το 1859. Κατά τη διάρκεια της μακρόχρονης θητείας του κτίσθηκαν πάνω από 50 οικοδομήματα, συμφωνώς με δικά του αρχιτεκτονικά σχέδια, ενώ ένας επίσης μεγάλος αριθμός σχεδίων δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ.

Ιανός κανένας από τους συγχρόνους του Κλέντες να μην προσανατολίσθηκε, σε τέτοιο βαθμό, στην ελληνική τέχνη, δύο αυτός. Οι νέες κλασικιστικές τάσεις που επικράτησαν την εποχή εκείνη, και με τις οποίες γαλουχήθηκε κατά τη διάρκεια των σπουδών του στη Βερολίνο και στο Παρίσι, φάνεται ότι τον είχαν επηρέασει βαθύτατα.

Έτσι, η ελληνική αρχιτεκτονική γίνεται γι' αυτόν «μέτρο πάντων», ίδιας η αρχέτυπη μορφή της, που είναι ο δωρικός ναός, ο οποίος μέρι το τέλος της ζωής του δεν έπαιμε να τον απασχολεί. Ιδιαίτερα τον ενδιέφερε η θεωρία, οι νόμοι της αναλογίας και η γνώση των συμβόλων που κρίνει μέσα του. Από την έντονη απασχόλησή του με τον δωρικό ναό προέκυψαν διάφορα γραπτά κείμενα, όπως το «Μελέτες και αποσπάσματα σαν σκέψεις πάνω στη δημιουργία, την ιστορία και τους κανόνες της αρχιτεκτονικής». Η προσπάθεια της θεωρητικής προσέγγισης και κατανόησης της εξελίξεως των μορφών χαρακτηρίζει ιδιαίτερα την εποχή αυτή, αλλά και την ίδια την αρχαιογνωστική εποχή. Σκοπός του Κλέντες, δύον αφορά τα αρχιτεκτονικά μνημεία, δύον ήταν η επαναφορά τους στην αρχική τους μορφή αλλά η επανάκτηση των νόμων κατασκευής τους, έτσι ώστε να γίνει δυνατή και στην εποχή την ανακοδομή τηλείων ελληνικών ναών. Σε ένα από τα γραπτά του διαβάζουμε: «Ολόκληρος ο ελληνικός ναός, ακόμη και το παραμικρότερο μέλος του, δεν έχει τίποτα το κρυφό, αινιγματικό... έχουμε στη διάθεσή μας ολόκληρο το αρχιτεκτονικό αλφάριθμο... αν γράψουμε με αυτό θα είμαστε σε θέση να δημιουργήσουμε νέα και εξαιρετικά έργα.»

Αποκαλυπτικά στάθμηκαν, σίγουρα, τα ταξίδια του στην Ιταλία και η επαφή του με τους πολυάριθμους δωρικούς ναούς, στη Σικελία και στη Μεγάλη Ελλάδα. Το Πεστούμ, δηλαδή η αρχαία Ποσειδωνία (εικ. 5, 6), καβώς και οι πόλεις της Σικελίας Ακράγας (εικ. 7-8), Σενέτσα και Σελινούς, αποτέλεσαν στάθμο στην πορεία του, αφού εδώ του δόθηκε για πρώτη φορά η δυνατότητα να εμβαθύνει τις γνώσεις του, αναπτύσσοντας συγ-

4. Η Ειρήνη της Κηφισούδοτου. Ρυμαϊκό αντίγραφο του έργου του Κηφισούδοτου, περίπου 370 π.Χ.

5. Η λεγόμενη «Βασιλική», Ποσειδώνια (αρχαϊκός ναός της Ήρας, μέσα σου δου αι. π.Χ.)

6. Ο λεγόμενος ναός του Ποσειδώνα, Ποσειδώνια (κλασικός ναός, περίπου 460-450 π.Χ.)

χρόνων και το αισθητικό του κριτήριο.

Τα σχέδια και οι ειλιαυγραφίες του εκτός των άλλων παρουσιάζουν και ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί μας δείχνουν πόσο είχε ήδη προχωρήσει η κατασκόπηση της, ως τότε, κάπως έξινης ακόμη, αρχαϊκής δωρικής τέχνης. Ο δωρικός ναός είχε κινηθεί το ενδιαφέρον πολλών ερευνητών, ήδη τον 180 αι. Ο Λε Ρουά, στο πολύ δημοφιλές «εικονογραφημένο έργο του»,⁴ που είχε κυκλοφορήσει το 1758, είχε ήδη χωρίσει κατά πορθμούς την εξέλιξη του δωρικού ρυθμού. Πραγματικά σταμάτη, όμως, απετέλεσε την έκδοση του έργου των Stuart και Revett (Αρχαιότητες των Αθηνών), γιατί για πρώτη φορά έκανε γνωστούς τους δωρικούς ναούς της Ιδιαίς της Ελλάδας.

Η αντίδραση στους κύκλους των διανοούμενών ήταν μεικτή. Εδώ φάντηκε πόσο δύσκολο ήταν να συνδυασθούν οι καινούργιες γνώσεις με την αισθητική ιεροτροπία, όπως την είχε εκφράσει και θεμελίωσε ο Βίνκελμαν. Χαρακτηριστική ήταν αυτά που αυθόρυμψα είπε ο Γκαΐτε, όταν στις 23 Μαρτίου 1787 επισκέφθηκε την Ποσειδώνια: «Βρέθηκα σε έναν τελείως ένον κόσμο». Άμεσως μετά, όμως, χαρμόλυως: «Σε λίγο, πάντως, συντίθεται θυμηθήκαν η ιστορία της τέχνης, έφερα στο νου μου τον αυστηρό ρυθμό της λυπτικής, και πριν περάσω μια ώρα έχω συμφιλωθεί».⁵

Ο Κλέντος κατόρθωσε σύντομα να ξεφύγει από τη μονομερή έρευνα των αναλογιών και άφησε να τον καθοδήγησην τα ίδια τα μνημεία. Και σ' αυτήν ακριβώς την αντιμετώπιση κρύβεται ο «αρχαιολόγος» Κλέντος. Μέρες οιδικήρες, και με αικλήρες συνθήκες, εργάζοταν στους ναούς σχεδιάζοντας με κάθε λεπτομέρεια.

Χαρακτηριστικά για τον τρόπο της δυσλειάς του είναι: τα σχέδια και οι μετρήσεις του από τα ερείπια του Ακρόπολη (εικ. 9).

Ο πρώτος ναός που ο Κλέντος επισκέψιμης και σχεδίασε μετά την άφιξή του στην Ελλάδα, τον Ιούλιο του 1834, είναι ο αρχαϊκός ναός που δρισκεταί στο Καρδάκι της Κέρκυρας, μέσα στον κήπο του MON REPOS (εικ. 10). Η αποτίθεται στη χώρα μας είχε κυρίως πολιτικό χαρακτήρα: έπρεπε να ανακληθούν δύο από τα τρία μέλη της Αντιβασιλείας, οι φον Μάουερ και φον «Άμπελ», λόγω διαφορών που είχαν ξεπάσει μεταξύ αυτού την και η διευθέτηση του ζητήματος που είχε προκύψει σχετικά με το πολεοδομικό σχέδιο της Αθήνας, έργο των Κλεάνθη και Σάουμπερτ, ενάντια στο οποίο είχαν διαπιστωθεί διάφορες αντιρήσεις.

Το διάστημα των τεσσάρων μηνών, όμως, που παρέμεινε στην Ελλάδα ο Κλέντος, το χρηματοποίησε για να γνωρίσει τον τόπο και τους ανθρώπους του. Αείζει να διαδέσει κανείς τα απόψεις του για τους «Ελλήνες»: «Πνευματική υπεροχή σε υψηλό βαθμό, ιών πάνω από όλους τους λαούς της γης, αφάντωση ευπολεμού του χαρακτήρα, πειριόρχηση προς το βάντα και την φιλοτυμούσαν, μεγάλη αυτοπειθήση και εθνική υπερηφάνεια – δηλαδή η ελληνική φιλαυτία, που χαρίζει και στους δούσκους και στους αγρότες μια ενθύμια αειδόπρόσεκτη, που ακόμη και εκείνον τον τυφλό ζητιάνο έξω από την πόλες του Ναυπλίου τον κάνει να μοιάζει με Πατριάρχη της Φτώχειας – πλέοπτει να θεωρηθούν σαν ενθικές ιδιότητες των Ελλήνων, όλων των κοινωνικών στρωμάτων (Από το βιβλίο του: «Αφοριστικές σημειώσεις»).

Από την Κέρκυρα ο Κλέντας έφθασε με πλοίο στην Πάτρα, απ' όπου συνέχισε το ταξίδι του με κυβερνητικό πλοίο ως την Κόρινθο. Η πρώτη του συνάντηση με το ξέρο καλοκαριάτικο τοπίο της Κορινθίας τον έβινε κάπως, όπως διαφαίνεται από τα γραπτά του. Αφού επισκέφθηκε τα ερείπια του ναού του Απόλλωνα συνέχισε, διασχίζοντας την Αργολίδα, για το Ναύπλιο.

Επειδή το πρώτο μέρος του ταξιδιού του ήταν κατά κύριο λόγο αφιερωμένο στα θέματα της αποστολής του, πρέπει το σχέδιο του, που αποδίδει με ακρίβεια και ευαισθησία την πλατεία του Αγίου Γεωργίου στο Ναύπλιο, να προέρχεται από το δεύτερο ταξίδι του στην πόλη αυτή (εικ. 11). Στο μικρό αυτό διάστημα της παραμονής του στη Ναύπλιο, κατόρθωσε να διευδύνει σε μεγάλο βαθμό στα προβλήματα του νέου του τοπίου. Στις 12 Αυγούστου συνέχισε το ταξίδι του για την Αθήνα, μέσω Επιδαύρου, Πόρου και Αιγαίνων, όπου τον απασχόλησαν ιδιαίτερα τα ληνά χρώματα στα αρχιτεκτονικά μέλη του ναού της Αφαίας που είχε ανασκαφεί το 1811 (εικ. 12). Από την περίοδο της παραμονής του στην Αθήνα ενδιαφέρον παρουσιάζει μια γραφική άποψη από την περιοχή των Αέρηδων (εικ. 13). Η πολύ γνωστή ειλιαυγραφία με την φανταστική αναπαράσταση της Ακρόπολης στη ρωμαϊκή εποχή είναι έργο ωταρέπερο, που έγινε στο Μόναχο (εικ. 14).⁶

Μια από τις βασικότερες ενέργειες του Κλέντας ήταν η διαδικασία, που έθεσε σε κίνηση, για την επεκτάση της νομοθεσίας προστασίας των αρχαίων. Ως τότε η διαφύλαξη τους ήταν έργο φιλάρχων ιδιωτών και της Φιλομάουσας Εταιρείας. Γνωστή έγινε η αυτοθυσία και ο απέραντος ενθουσιασμός του Κυριάκου Πιττάκη

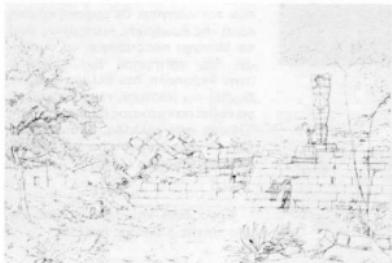
για την προστασία των μνημείων της Αθήνας.

Με διάταγμα της 28ης Αυγούστου του 1834 τοποθετήθηκαν, για πρώτη φορά, φύλακες στους εξής αρχαιολογικούς χώρους: Αθήνα, Αίγινα, Ελευσίνα, Δελφούς, Ραμνούντα, Σούνιο, Επίδαυρο, Κόρινθο, Μυκήνες, Φιγαλεία - Βάσσας, Μεσσηνία, Δήλο και Ολυμπία. Επίσης, σε ενέργεια του Κλέντς οφείλεται η καταγραφή των αρχαιοτήτων της Ελλάδας και η αίτηση προς την κυβέρνηση για διεθαγμή αναστηλωτικών εργασιών στην Ακρόπολη, με κρατική ευθύνη.

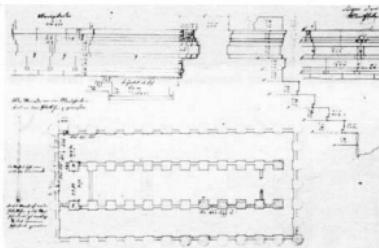
Αποκορύφωμα της παραμονής του στην Ελλάδα ήταν η επίσημη έναρξη των αναστηλωτικών εργασιών, με εποπτεία του ίδιου, που γιορτάσθηκαν στις 10 Σεπτεμβρίου επάνω στον ιερό βράχο, με συμμετοχή του λαού. Σχεδόν ολόκληρος ο πλήθυσμός της Αθηνών ανέβηκε σε πομπή, τον ανθροφορικό δόρμο προς την Ακρόπολη, για να παρεβρεθεί στην ανασύνδεση ορισμένων σπουδών από κίνες του Παρθενώνα, το πρώτο θήμα στην αναστήλωση του μνημείου αυτού. Ήταν η πρώτη γιορτή στην Ακρόπολη μετά από αιώνες. Ανάμεσα στις προτάσεις του

Κλέντας για τη διαμόρφωση του χώρου ήταν και η όσο το δυνατόν γρηγορότερη απομάκρυνση των ύστερων κτισμάτων και τειχών. Όμως μόνο μετά την αποχώρηση της βαυαρικής φρουράς από την Ακρόπολη, στις 30 Μαρτίου 1835, είχαν οι αρχαιολόγοι και συντριπτές πραγματικά ελεύθερο πεδίο δράσεως.

Όσον αφορά τη σχέση που είχε ο Κλέντας με το πολεοδομικό σχέδιο της Αθήνας, εδώ έπαιξε, με τις τροποποιήσεις που έκανε, ένα ρόλο συμφιλιωτικό στα προβλήματα που είχαν προκύψει. Αντίθετα με τους Κλέανθη και Σάουμπερτ, ο Κλέντας

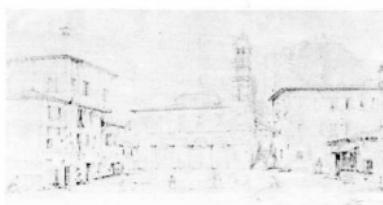
7. 8. Ο ναός του Δία (ναός Β), Ακράγαντας (μετά το 480 π.Χ.).

9. Ο ναός του Δία (ναός Β), Ακράγαντας. Σχέδιο του στυλοδόττη, λεπτομέρειες των τοιχών (μετά το 480 π.Χ.)

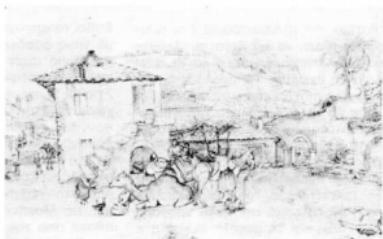
10. Αρχαϊκός ναός στο Καρδάκι, Κέρκυρα

11. Πλατεία Αγίου Γεωργίου, Ναύπλιο

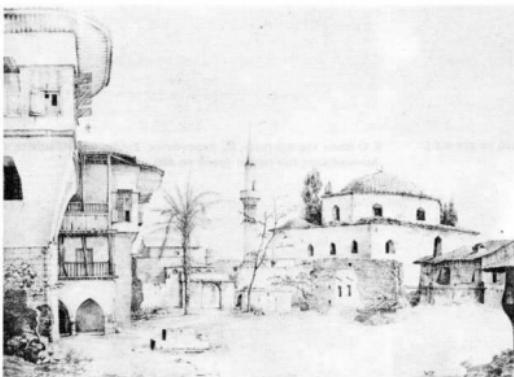
12. Ο ναός της Αφαίας, Αίγινα

13. Γραφική άποψη της Αθήνας

14. Αναπαράσταση της Ακρόπολης και του Αριστού Πάγου (1846)

15. Χαλκίδα (1835)

πίστευε ότι η πολεοδομία δεν μπορούσε πλέον να θαοίζεται σε ελεύθερες, καλλιτεχνικές ιδέες, και σε συμβολικές θεωρίες. Τις προτάσεις του, που πραγματοποιήθηκαν τελικά, θέλησε να τις στηρίξει στα τοπογραφικά και ιστορικά δεδομένα του χώρου. Αυτό θέβανε ότι ήταν αποδοτικό μόνο να η πόλη αυτή μεγάλωνε «οργανικά». Η ανδειξή, όμως, της Αθήνας σε πρωτεύουσα του κράτους είχε σαν αποτέλεσμα την πολύ γρήγορη αναπτυξή και τη μεγάλη πυκνότητα του πληθυσμού της, πράγμα που οδηγήσει στο χάος. Αν είχε ακολου-

θηθεί το αρχικό πολεοδομικό σχέδιο με τους φαρδείς δρόμους και το ιπποδάμειο σύστημα, η εξέλιξη αυτή ίσως είχε απορευθεί.

Στις 15 Σεπτεμβρίου ο Κλέντας αναχώρει από την Αθήνα για την Πελοπόννησο από όπου, θα καταλήξει στη Ζάκυνθο, μετά από ένα περίπου μήνα, για να πάρει πα το δρόμο της επιστροφής. Στη διάρκεια της περιοδείας του, επισκέφθηκε την Τίρυνθα και τις Μυκήνες, όπου εντυπωσιάσθηκε από την Πύλη των Λεόντων, την Τεγέα, τη Μαντίνεια, τη Μεγαλόπολη και τη Λυκόσουρα. Μέσα από

την ορεινή Αρκαδία, από την Καρύταινα και τη Δημητσάνα, έφθασε τελικά στην Ολυμπία, που δρισκόταν, όμως, ακόμη θαμμένη κάτω από 7 μέτρα άμμου, από τις προσωπώσεις του Αλφειου. Πληροφορίες για τις περιγήσεις του μας δίνουν σημειώσεις και κείμενα. Τα τελευταία του σχέδια προέρχονται από τον σταθμό του στη Ζάκυνθο.

Ο Κλέντας δεν έμελε να έρθει για δεύτερη φορά στην Ελλάδα. Στους τέσσερις μήνες που έμεινε εδώ κατόρθωσε να γνωρίσει πάντα κοντά την πραγματικότητα του νέου κράτους, να εξοικειωθεί με τα πολιτικά και οικονομικά δεδομένα, να καταλαβεί το χώρο και τους ανθρώπους, πράγμα που τον οδήγησε σε εμφανή κριτική κατά την βασιρική κυριαρχίας. Από το Μόναχο προσάθηκε να συνεχίσει την επιτήρηση των εργασιών στην Ακρόπολη, δεν θέλησε όμως να δεχθεί την πρόσταση του Λουδοβίκου να έρθει σαν μόνιμος σύμβουλος του Όθωνα στην Ελλάδα. Πέθανε ακριβώς 30 χρόνια αργότερα, τον Ιανουάριο του 1864 στο Μόναχο.

* Έργο δικό του είναι επίσης μια απόψη της Χαλκίδας (εικ. 15).

Αλίκη Μουστάκα

Αρχαιολόγος

ΚΕΑ Ακαδημίας Αθηνών

Βιθλιογραφία

Κατάλογος έκθεσης Μονάχου: Ein griechischer Traum Leo von Klenze Der Archäologe. Ausstellung vom 6. Dezember 1985 - 9. Februar 1986. Glyptothek München

H.H. Russack. Deutsche bauen in Athen (1942)

Κατάλογος της έκθεσης: Leo von Klenze als Maler und Zeichner. Bayerische Akademie der Schönen Künste. Ausstellung vom 2. Oktober 1977 - 29. Januar 1978. Κατάλογος: Glyptothek München 1980-1980. Jubiläumsausstellung zur Entstehungs- und Baugeschichte, 17. September-23. November 1980.

W. Seid. Bauvorplanung auf Elлада (1984) A. Κόκκου. Η μέριμνα για τις αρχαιοτήτες στην Ελλάδα και τα πρώτα μουσεία. σ. 202-206 (1977)

Κατάλογος έκθεσης: Αθήνα, Πρωτεύουσα Πόλη (1985) Τομ. II σ. 58-65.